

МИРОСЛАВ Д. МИЛОЈЕВИЋ

ИСКОРИШЋАВАЊЕ ЗЕМЉИШТА ЛЕЉИЊКОГ КАРСТА НА ПРИМЕРУ К.О. ПАКЉЕ

Пакље лежи западно од Ваљева, између Златарића на северу и Стубла на југу. Његова к.о. пружа се крајњим северозападним делом Лелићке крашке заравни; дуга је око 1,71 km, широка до 1,07km. У њој се налази 728 земљишних парцела на 396 ha; припада подрињско-колубарској међуопштинској регионалној заједници.

Године 1971. у овој к.о. живело је 214 становника. На 1 km² долази 54,04 становника, што је 43,47% мање од републичког просека.¹⁾

Природни услови за искоришћавање земљишта

Пакљански карст има тип младога карста дисецираног бројним вртачама. Њихов пречник варира од 80—100 m. Најчешће су, које и дају главно обележје овом карсту, вртаче око 100 m пречника, 20—30 m дубоке, растављене ширим или ужим пречагама. Ретке су „које не би лежале у ... долинама ... Нема плићих од 10—20 m и мањих од 80 m пречника“ (1, 104—105).

Средња годишња температура креће се око 11,3°. Најхладнији је јануар (0,1°); најтоплији јул (22,3°). Температура за период март—април, у просеку, износи 8,6°, мај—јун 18,0°, јул—август 21,7° и септембар—октобар 14,6°. Највећа средња месечна температура за време вегетационог периода је у јулу (25,1°). У истом месецу средњи апсолутни максимум температуре регистрован је од 37,2°. Разлика између средњих апсолутних и минималних температура износи од 27,2° до 34,2° (2, 153—169).

Кретање средњих месечних температура у току године приказано је у следећој табели (2, 153):

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
0,1	1,1	5,9	11,3	16,3	19,8	22,3	21,1	17,1	12,2	7,4	1,1

¹⁾ Теренска испитивања вршена су у 1978. год. новчаним средствима Одбора за крас и спелеологију САНУ, а обрада прикупљеног материјала у Географском институту „Јован Цвијић“.

Између марта и октобра температурна сума прелази 3700 (3752) топлотних степена. Највећа је у јулу (691,3) и августу (654,1); најмања је у марту (182,9), априлу (333,9) и октобру (378,2). У целини, температурни услови за успевање култура, а међу њима и воћа, нарочито шљиве, повољни су. Први дан (средњи датум) са дневном температуром од 5,0° је 9. III; последњи је 26. XI. Број дана са средњом дневном температуром $\geq 10^\circ$ доста је велики — 207 (3, 92). Међутим, треба истаћи да су температуре ваздуха у јутарњим часовима и, поготову ноћу, на почетку вегетационог периода често испод просечних. Средњи датум последњег (пролећњег) мраза је 15. IV; први је 19. X (3, 104).

Екстремни датум првог мраза је 28. IX; последњи је 13. V (3, 104). У јануару и фебруару најниже температуре често су дуже времена изнад нуле. Дневне температуре у првој декади фебруара понекад достижу плус 10°. Због топлог времена крене воће, а осетно се убрза и развиће озимих усева — озелене парцеле стрних жита на странама вртача. Године 1958. апсолутни минимум температуре забележен је тек 21. II ($-15,1^\circ$). Исте године просечна температура у јануару износила је 0,4°, фебруару 5,4° и марту 1,7° (4).

И највећу просечну облачност имају зимски месеци — од 7,0 до 7,5; најмању август (3,7), јул (4,3) и септембар (4,4). Између 1949. и 1971. год. она се колебала од 5,2 до 6,7. Последње године износила је 5,8 са месечним максимумом у фебруару (7,7) и минимумом у августу (3,2). У осталим месецима кретала се од 3,7—7,5 (4).

Максималне месечне висине падавина има мај (99,3 mm), јун (93,2 mm) и август (82,5 mm); минималне јануар (38,8 mm) и фебруар (50,7 mm). Између марта и октобра просечно падне 607,9 mm или 73,29% од укупне годишње количине (2, 175). У вегетационом периоду највећи број кишних периода, без обзира на њихову дужину трајања, има мај; најмање их је у септембру. Једнодневних кишних периода највише је у јулу (5, 12—13). Индекси суше у пролећним месецима варирају од 39—45, летњим 27—38, јесењим 27—46 и зимским 46—71 (2, 199).

У периоду 1949—1971. год. највећи број дана са снегом регистрован је у 1954(71), 1956(71), 1962(77) и 1963(74), а затим у 1968(54) и 1969(59). Најмањи број снежних дана био је у 1951(1), затим у 1955 (22) и 1960(22). У 1954. максимална висина снежног покривача износила је 67 sm; осталим годинама од 9—48 sm (4).

Два ветра — јужни и северни — доминантни су у свим потесима. И један и други дувају преко целе године. Први доноси кишу; други снег. Из истих праваца су и најјачи. Појединих година, када изненада дуне северац, односи цреп са кућа и ломи стабла воћа.

Јулски хидротермички коефицијенат сушности земљишта на подручју комуне Ваљево, у просеку, износи 1,0. Међутим, у к.о. Пакље сушност је знатно већа; на то углавном утиче геолошки састав — пропустљивост кречњачког земљишта. Године 1967. резервоар за воду имало је само једно газдинство — Стојадина Ранковића; остала су се снабдевала водом из два „бунара”, са врела на десној страни Јабланице и извора иза куће Петронија Петровића. У међувремену из-

грађен је водовод за Пакље и околне к.о. — пуштен је у рад 5. маја 1967. Преко њега становништво користи изворску воду са Мравињака.

На подручју к.о. Пакље, иначе, структура земљишта по катастарским класама није задовољавајућа. Око 40,32% плодног земљишта налази се од седме до осме катастарске класе. Крајем 1976. год. у петој класи било је 89 ха (23,61%), шестој — 136 ха (36,07%), седмој — 141 ха (37,40%) и осмој — 11 ха (2,92%). Највећи проценат њива налази се у седмој класи (57,37%). У поседу свих газдинстава ливаде су у петој класи (Милована Томића и др.).

Преко 30% од укупне површине к.о. отпада на шуме и шумско земљиште. Више од 90% шумског земљишта је обрасло. У поседу приватног сектора налази се 8 ха неплодног земљишта (42,11%). Са 11 ха истог земљишта, друштвени сектор заузима прво место. Под путевима је 6 ха 92 а. Ове површине учествују у укупној површини к.о. Пакље са 1,76%, а неплодној са 36,63%.

Социјално-имовински односи

К.о. Пакље има 214 становника. Од тога 94,86% представља пољопривредно становништво. Учешће пољопривредног у укупном активном пољопривредном становништву износи 95,14%. Активних је 127 пољопривредника. Око 3,45% пољопривредног становништва је издржавано. И једно и друго претежно живи у домаћинствима са поседом већим од 3,01 ха (88,18%). Године 1971. пољопривредно становништво према величини поседа било је овако распоређено: са поседом до 3,00 ха — 24(11,82%), од 3,01—5,00 ха — 60(29,56%), од 5,01—10,00 ха — 72(35,47%) и више од 10,01 ха — 47(23,15%) (6, 292).

Једно индивидуално газдинство, у просеку, има 9,21 ха (рачунајући целокупан земљишни фонд). Са поседом до 3,00 ха има 7 домаћинстава (16,28%), од 3,01—5,00 ха 12(27,91%) и са више од 5,01 ха 24(55,81%). Пакље је 1971. год. имало 7 домаћинстава са поседом већим од 10,01 ха и у њима је живело преко 20% укупног становништва (7, 292). Осам година касније, 1979, преко 10 ха имала су домаћинства Драгугина Ракића, Божидара Маринковића, Димитрија Бранковића, Живорада Маринковића, Драгомира Томића, Велимира и Стојадина Ранковића. Један од већих поседника је Драгомир Томић (заједно са сувласником Велимиром). Деветог јула 1979. год. он је имао 16 ха и 49 ари. Од тога је обрадиво земљиште 11 ха 48 ари; остатак отпада на пашњаке, шумске и неплодне површине.

На једног пољопривредног становника просечно долази 1,21 ха обрадивог земљишта. Са 2,03 ха пољопривредног земљишта на једног активног пољопривредног становника, према подацима из 1979. год., к.о. се налази испод просека за комуну Ваљево. Поједина газдинства имају груписан земљишни фонд. Такав је случај, на пример, код поседника Стојадина Ранковића; он има 15 ха и 73 ара у једном комплексу. Године 1979. на поседима свих газдинстава било је 728 земљишних парцела; укупан број по 1 ха износи 1,84. Још од пре увођења комуналног система највећи број парцела отпада на шуме. И

данас оне у укупном броју учествују са преко 32%. У 1978/79. год. укупно их је било 238(32,69% од укупног броја). Међу осталим преовлађују њивске парцеле — 32,28%. У укупном броју пашњачке учествују са 4,40%.

Број парцела појединих категорија земљишта у к. о. Пакље 1978. год.

Категорија земљишта	Број парцела	% од укупног броја парцела
Њиве	235	32,28
Воћњаци	74	10,16
Ливаде	31	4,26
Пашњаци	32	4,40
Шуме	238	32,69
Неплодно	118	16,21
Свега:	728	100,00

Године 1978. катастарски доходак износио је 300.562,14 дин. Исти, према подацима за 1979. год., прелази 294 хиљ. дин. Преко 10.000 дин. катастарског прихода остварује шест земљишних власника — Драгутин Ракић, Велимир Ранковић, Тихомир Ранковић, Јовиша Ракић, Димитрије Бранковић и Стојадин Ранковић.

Око 88% домаћинства су према извору прихода чисто пољопривредна. У 1971. год. било је 2,33% домаћинства са приходом искључиво из непољопривреде. На подручју комуне Ваљево, у чијим се границама налази к.о. Пакље, први проценат износи 34,09. Дакле, у том погледу к.о. се налази изнад просека за комуну. Иначе, мешовитих домаћинства има 9,30% (7, 291—292). Још 1960. год. 28 пољопривредника била су стално запослена ван газдинства (8, 385). Јула 1979. год. у к.о. било је само 8 омладинаца; остали су напустили поседе. Последњих десетак година „угашене су 4 куће”.

Искоришћавање земљишта

Земљишни фонд к.о. Пакље претежно се користи као пољопривредно земљиште. Око 65,15% отпада на обрадиве и пашњачке површине. Економске 1978/79. год. под ораницама се налазило 189 ха. Те године њивске површине су учествовале у укупном фонду пољопривредног земљишта са 73,2%. Међу осталим пољопривредним површинама преовлађују воћњаци (10,9%) и ливаде (10,9%). У укупном фонду пољопривредног земљишта пашњаци учествују са 5,0%.

Начин обраде земље. — Преко 4% газдинства дефицитарно је у погледу радне снаге за обраду земље, 68,8% у томе је самодовољно, 22,2% суфицитно и 4,4% узима и даје радну снагу. Још 1960. год., када је у к.о. Пакље било 45 индивидуалних пољопривредних газдинства, око 51,11% њих није имало плуг. Исте године сва газдинства са поседом до 3,00 ха имала су само један плуг, а користила 10 ха ораница. Категорије газдинства од 3,01—8,0 ха имала су близу 10

пругова односно 8 на 53 ха ораница. Тај однос био је сличан и код газдинстава са поседом већим од 8,01 ха — 13 на 84 ха. Власници дрљача по социјално-имовинским категоријама овако су били распо- ређени: до 5,00 ха — 3(13%), од 5,01—8,00 ха — 7(30%) и са поседом преко 8,01 ха — 13(57%). У целој к.о. само један пољопривредник имао је пращач. На 147 ха ораница коришћене су 3 сејалице (9).

Искоришћавање пољопривредног земљишта у к. о. Пакље 1978. год.

Земљишне категорије и културе	ха	% од ораница и башта	% од пољо- привредне површине	% од скупине А. Б. В. Г(И)— —II—III—IV
I. ОРАНИЦЕ И БАШТЕ	189	100,0	73,2	
А. Екстрактивне културе	87	46,0	33,7	100,0
пшеница	(72)	(38,1)	(27,9)	82,8
овас	(15)	(7,9)	(5,8)	17,2
Б. Интензивне културе	68	36,0	26,3	100,0
кукуруз	(54)	(28,6)	(20,9)	79,4
поврће	(14)	(7,4)	(5,4)	20,6
В. Структуротворне културе	32	16,9	12,4	100,0
детелина	(30)	(15,8)	(11,6)	93,7
луцерка	(2)	(1,1)	(0,8)	0,3
Г. Оранице на одмору	2	1,1	0,8	100,0
II. СТАЛНЕ КУЛТУРЕ	28		10,9	100,0
воћњак	(28)		(10,9)	100,0
III. Стално зелене површине	41		15,9	100,0
ливаде	(28)		(10,9)	68,3
пашњак	(13)		(5,0)	31,7
У к у п н о:	258	—	100,0	—

Године 1960. 16 газдинстава имало је сопствену радну стоку за обраду земљишног фонда. Од 29 газдинстава без радне стоке њих 15 имало је посед до 5,00 ха, од 5,01—8,00 ха 8 и више од 8,01 ха 6. По социјално-имовинским категоријама газдинства која су узимала стоку у најам била су распоређена овако: до 5,00 ха 13, од 5,01—8,00 ха 7 и више од 8,01 ха 6. Газдинства са поседом већим од 5,01 ха држала су 28 волова за обраду земље, а располагала са 81,63% од укупног фонда ораничних површина. Категорије са поседом до 5,00 ха имала су 2 грла односно 18,37% њивских површина. Преко 6% домаћинства плаћало је орање њивских површина (9).

Иако је обрада земље у периоду 1960—1979. год. знатно побољшана, она још увек заостаје за истом у к.о. поред Колубаре. Јула 1979. год. од 90% анкетираних газдинстава њих 6 имало је тракторе — Димитрије Бранковић, Живко Бранковић, Велимир Бркић, Стојадин Ранковић, Маринко Маринковић и Зоран Ранковић. Преко 9% произвођача власници су косачица — Велимир Бркић, Стојадин Ранковић, Драган Ранковић и Јовиша Ракић. И једни и други користе вештачка бубрива за побољшање физичког састава пољопривредних

површина. Године 1978. преко 60% произвођача купило је 27.250 kg разног вештачког ђубрива на краткорочни кредит од ИПК „Србијанка“ — Ваљево. До 1000 kg набавило је 18 произвођача — Ранковић Маринко, Ранковић Слободан, Ранковић Велимир, Бркић Владимир, Бркић Јован, Ракић Јовиша, Томић Драгомир, Томић Милован, Ракић Никола, Петровић Десимир, Петровић Саво, Ранковић Драган, Алексић Александар, Ракић Миладин, Ракић Чедомир, Бранковић Војислав, Бранковић Драгољуб и Миливојевић Стојан; од 1000—2000 kg 4 произвођача — Бркић Љубисав, Бркић Јован, Ранковић Радован и Ракић Живорад; више од 2000 kg 4 — Ранковић Стојадин, Бркић Димитрије, Бркић Велимир и Ранковић Живорад.

Усмереност искоришћавања ораница

Преко 51% фонда ораница налази се у поседу газдинстава са 5,00 ha и више. Газдинства са поседом до 5,00 ha власници су 48,1% укупних ораничних површина. И једна и друга имају 235 њивских парцела. Године 1978. оне су претежно коришћене за производњу стрних жита и кукуруза. Исте године 46,0% ораница било је засејано екстрактивним, 36,0% интензивним и 16,9% структуротвориним културама. Више од 1% сетвених површина не користи се за ратарску производњу. У поседу свих газдинстава без обзира на сектор власништва и социјално-имовинску категорију „оранице на одмору заузимају 2 ha“.

Екстрактивне културе. — Произвођачи са поседом до 5,00 ha сеју екстрактивне културе на 25—50% расположивих сетвених површина, а учествују у укупној производњи са 44,13%, односно производе 47,22% пшенице и 26,67% овса. Категорије газдинстава од 5,00 и више ha производе их на 30—60%. Крајем 1959. год. под ишеницом било је 31,29% свих њивских површина, а према подацима из 1977. тај се проценат увећао за близу 7. Данас се под њом налази 38,1% ораница, а у укупној пољопривредној површини она остварује са 27,9%. У 1978. год. њеном производњом бавило се преко 90% газдинстава.

Још од пре другог светског рата сељачка газдинства у искоришћавању сетвених површина смењују екстрактивне са интензивним културама. Између 1970. и 1979. год. све је више произвођача који за сетву користе високородне сорте семена пшенице (Сан Пасторе и др.). У 1978. год. знатан број њих набавио је извесне количине семена на краткорочни кредит преко магацина ИПК „Србијанка“ у Стублу, Јовањи и Балиновићима — Ранковић Стојадин (500 kg), Алексић Александар (120 kg), Петровић Саво (180 kg), Бркић Јован (220 kg), Ракић Миладин (250 kg), Бркић Владимир (150 kg) и Ранковић Драган (250 kg). Само Стојадин Ранковић сеје екстрактивне културе на 3 ha. Од тога на пшеницу отпада 66,6%. У његовој укупној сетвеној површини под стрним житима овас учествује са 33,4%. Године 1978. Милован Томић на 0,70 ha произвео је 10 тс пшенице. Исте године за исхрану своје четворочлане породице „докупио је 200 kg брашна“.

Учешће кукуруза у структури искоришћавања ораница износи 28,6%. Газдинства са поседом до 5,00 ха производе га на 97,5% сетвених површина под интензивним културама. Категорије газдинстава са 5,00 и више ха сеју га на 54%. Према томе, кукуруз по укупно засејаној површини долази на друго место у к.о. — после пшенице. ИПК „Србијанка” — Ваљево предузима низ мера да се увећа производња ове културе, уз увођење високородних хибридних сорти СК-1, СК-2 и 448. У 1978. год., према тврђењу произвођача, просечан принос је износио од 22 до 27 тс/ха.

И поред ограничених природних могућности *повртарско биље* се сеје на доста великим површинама. Најчешће се производи на парцелама „ближе куће”. По дну вртача обично се сеје боранија; остало биље „често убије пламеница”. Између 15. јуна и 10. јула већина газдинстава сади купус. Једно газдинство са поседом већим од 5,01 ха и шест чланова, у просеку, сваке године засеје 20 ари кромпира, засади 7—8 леја лука, 100 струкова парадајза, 30 кућица краставаца, 100—120 струкова купуса и 5 м² шаргарепе. Семе за сетву пољопривредници купују у Ваљеву. Упркос неповољних услова, правовременим основним припремама земљишта и свестраним ангажовањем произвођача, приноси су релативно велики. Ово се нарочито односи на кромпир. У 1978. год. његов просечан принос износио је 100 тс/ха. На појединим парцелама постигнути су приноси од 200—300 тс/ха. Тако, на пример, Милован Томић у 1978. год. „сејао је кромпир на 3 ара и убрао 9 тс”.

Те, 1978. год., близу 17% ораница налазило се под *структуротворним културама*. Газдинства са поседом до 5,00 ха сеју их на 12,1% сетвених површина. Овај проценат је знатно већи код поседника са 5,00 и више ха — 21,4%. Но, и поред тога, укупан принос структуротворних култура не прелази 1610 тс. Детелине се производи око 1500 тс, што у односу на укупну производњу чини 93,17%. Од осталих структуротворних култура производи се луцерке 110 тс (6,83%).

Биљна производња у к. о. Пакље 1978. год.

Биљне културе	ха	Укупна производња у житним јединицама	% од биљне производње у житним јединицама
I. Прехрамбене културе	114	2029,40	39,43
II. Сточне културе	142	3117,50	60,57
У свега:	256	5146,90	100,00

У тој истој 1978. год. сва газдинства без обзира на социјално-имовинску категорију произвела су 4273,1 житну јединицу разних ратарских производа. На 1 ха ораница и башта остварена је производња од 16,69 јединица.

Сталне културе

Још у XIX веку на подручју к.о. Пакље били су подигнути воћни засади на окућницама. У току протеклих деценија они су у више махова крчени и обнављани. Код свих газдинстава то су претежно шљивари. И поред релативно дуге традиције, природне могућности за воћарство још увек нису максимално искоришћене. Процент обрадиве површине под воћњацима износи 11,43. Крајем 1977. год. у поседу свих газдинстава налазило се 28 ха пољопривредног земљишта под воћњацима (10,9%). До 0,50 ха под воћњацима има 15 власника; од 0,51—1,00 ха — 15; преко 1,01 ха — 6. И код једних и других воћњаци се претежно налазе у петој и шестој катастарској класи (96,43%).

Укупна површина под воћњацима на поседима десет власника из различитих социјално-имовинских категорија у 1978. год.

Име и презиме власника	Укупан земљишни фонд власника у ха	Површина под воћњацима у ха
Миладин Ракић	1,99	0,07
Момир Ракић	3,45	0,13
Велимир Томић	4,31	0,42
Александар Алексић	6,27	0,84
Живорад Ранковић	6,88	0,53
Владимир Бркић	7,11	1,08
Слободан Ранковић	8,24	0,30
Светомир Ракић	8,67	0,53
Димитрије Бранковић	11,54	1,51
Драгутин Ракић	13,90	0,89

ИПК „Србијанка” развио је у последње време живу активност у искоришћавању пољопривредног земљишта за подизање нових воћних засада. Крајем 1978. год., према процени, у к.о. налазило се 8984 воћна стабла. Произвођачи са поседом већим од 5,01 ха поседују 62,99% стабала. Међу осталим највише их имају поседници са 3,01—5,00 ха — 20,21%. На трећем месту су, по броју стабала, газдинства из социјално-имовинских категорија до 3,00 ха — 16,80%. Преко 80% од укупног броја воћних стабала, иначе, отпада на шљиве. Највећи број њих, више од 95%, чини сорта пожегача. Једно стабло, у просеку, даје 25 kg плода. Последњих година све је више стабала вишања. Преко ИПК „Србијанка” пољопривредници набављају саднице. Јула 1979. год. „највећи вишњар имао је Велимир Бркић”.

Око 39,53% домаћинстава има сушнице за воће. Свега једна има 15 леса; остале најчешће по десет. По шест леса имају сушнице Зорана Ранковића и Станоја Алексића; десет леса — Милована Томића, Драгана Ранковића, Живорада Ракића, Станоја Ранковића, Миломира Ракића, Велимира Бркића, Живорада Ракића, Димитрија Бранковића, Драгутина Ракића, Божидара Маринковића, Десимира Петровића, Драгољуба Бранковића и Слободана Ранковића; дванаест — Драгомира Томића; петнаест — Стојадина Ранковића. У целој к.о. за пе-

чење ракије постоје 4 „чучавца“ и 6 „лампека“. Први су власништво Димитрија Бранковића, Велимира Томића, Живорада Ракића и Марјана Ракића; други — Велимира Бркића, Гроздимира Петровића, Маринка Маринковића, Драгутина Ракића, Боже Маринковића и Стојадина Ранковића. Само Милован Томић у 1978. год. осушио је 3900 kg свежих шљива (добао је 1300 kg сувих). У ракију је прерадио отпадак; укупно је испекао 150 kg „десетке“.

Структура воћних стабала к. о. Пакље 1978. год.

Врста воћа	Укупан број воћних стабала	Број стабала способних за род
Вишње	992	963
Јабуре	195	136
Крушке	121	63
Шљиве	7274	4509
Трешње	296	236
Ораси	106	48
Свега:	8984	5955

До 1962. год. пољопривредна газдинства произведене здраве и крупне шљиве углавном су сушила у сопственим или сушницама својих комшија. Али откада је подигнута вештачка сушница у Стублу (1962. год.), знатан број их продаје ИПК „Србијанка“ (раније 33 Јабланица). Последња има 3 тунела. Капацитет јој износи 24 вагона за једну сезону. У 1978. год. ИПК „Србијанка“ — Ваљево откупио је од пољопривредника из к.о. Пакље 3790 kg сувих шљива и 32.048 kg у свежем стању. Продавци сувих шљива били су: Слободан Ранковић (442 kg), Станислав Бранковић (748 kg), Милијан Маринковић (33 kg), Драгомир Томић (199 kg), Јован Бркић (231 kg), Радован Ранковић (189 kg), Роса Ранковић (108 kg), Милосав Остојић (130 kg), Саво Петровић (298 kg), Велимир Бркић (1290 kg), Владимир Бркић (94 kg) и Милоје Петровић (28 kg); у свежем стању: Светомир Ракић (925 kg), Велимир Ранковић (1057 kg), Војислав Бранковић (564 kg), Десимир Петровић (847 kg), Владимир Бркић (3200 kg), Маринко Ранковић (3127 kg), Драгутин Ракић (1302 kg) и Стојадин Ранковић (20.981 kg). Прве су откупљиване по 13,00 дин. за 1 kg; друге — 0,54 дин.

Све до 1960. год. у к.о. Пакље није поклањана пажња гајењу ситног јагодичастог воћа. Али отада њеном производњом се бави знатан број газдинстава. Но, од њега произвођачи остварују минималан доходак. У 1979. год. откупне цене малина износиле су 9,00 дин. за 1 kg. Исте године њеном производњом бавио се Радован Ранковић, Миладин Ракић, Живорад Ракић, Милован Ранковић, Јовиша Ракић, Драган Ранковић, Драгутин Ракић, Милован Томић, Слободан Ранковић, Милоје Петровић, Миломир Ракић и Димитрије Бранковић. Број произвођача рибизли за тржиште још увек је мали — 5. То су: Десимир Петровић, Драган Ранковић, Драгомир Томић, Милоје Петровић и Велимир Бркић. И једни и други у 1978. год. продали су ИПК „Србијанка“ око 974 kg рибизли и 2290 kg малина.

Стално зелене површине

Преко 15% пољопривредних површина заузимају ливаде и пашњаци. У том погледу к.о. Пакље се налази испод просека за комуњу Ваљево. Највеће површине су у поседу приватног сектора и то 99,51%, док је остатак друштвено власништво. Газдинства са поседом до 3,00 ха имају у поседу 16,87% индивидуалних површина. Категорије од 3,01—5,00 ха власници су 13,38%. Поседници са 5,00 и више ха користе 69,75%. И код једних и других у структури укупних стално зелених површина преовлађују ливаде. Код поседника до 5,00 ха оне заузимају 66,47% стално зелених површина (изнад 5,01 ха око 69,56%). До 0,5 ха под ливадама има 4 власника; од 0,51—1,00 ха — 8; више од 1,01 ха — 11. У целој к.о. оне заузимају 28 ха, од чега су око 21,43% природне. Тако, на пример, Александар Алексић има 1,57 ха под ливадама, Миладин Ракић 1,31 ха, Момир Ракић 0,49 ха, Слободан Ранковић 0,80 ха, а Борбе Ранковић 0,87 ха. Највише их има Стојадин Ранковић (у његовом поседу налази се 3,50 ха), затим Велимир и Михајло Томић (1,71 ха), па Михајло и Јовиша Ракић (1,70 ха). На поседу Стојадина Ранковића ливаде учествују у укупној стално зеленој површини са 77,78% (у укупном земљишном фонду са 22,24%). Године 1978. вештачке су му, у просеку, дале „до пола вагона сена по 1 ха”. Годину дана касније, 1979, остварио је 60% мањг принос „услед тога што је мај био хладан, сушан и кртице упропастиле земљу”. У 1978. год. „испоручио је на тржиште 3000 kg сена”.

Укупан земљишни фонд по категоријама коришћења на поседу Стојадина Ранковића 1978. год.

Категорија земљишта	Површина		
	ха	а	м ²
Њива	7	56	73
Воћњак	1	13	94
Ливада	3	50	00
Пашњак	1	00	00
Шума	2	02	98
Неплодно	0	50	33
Свега:	15	73	98

Још од пре другог светског рата пашњаци заузимају продуктивно слабе земљишне парцеле. До 0,50 ха под њима има 14 власника; од 0,51—1,00 ха — 3; више од 1,01 ха — 3. Највише земљишта под пашњацима има Иван Кнежевић из Ребеља — 1,24 ха; најмање Момир Ракић — 0,10 ха. У поседу Живорада Ракића се налази 0,50 ха пашњака, Слободана Ранковића 0,50 ха, Велимира Томића 0,30 ха, Живорада Ранковића 0,35 ха, Стојадина Ранковића 1,00 ха, Александра Алексића 0,77 ха, Димитрија Бранковића 1,19 ха и осталих власника од 0,17—1,09 ха.

У петој катастарској класи налази се 68,83% стално зелених површина, шестој — 27,93% и седмој — 3,24%. Године 1978. оства-

рена је укупна производња од 1080 тс ливадског сена на површини од 28 ха. Просечан принос са 1 ха вештачких ливада износио је 40—50 тс (на природним 15 тс/ха).

Усмереност пољопривредне производње

Биљна производња. — Још од пре другог светског рата преко 50% биљне производње чине пшеница и кукуруз. Таква производња је у складу с једне стране, са аграрном густином насељености, а са друге стране ограниченом производном осномом. Године 1978. у укупној пољопривредној производњи биљна је учествовала са 5146,90 житних јединица или 73,44%. Од тога на прехрамбене културе отпада 2029,40 житних јединица или 39,43% и сточне 3117,50 јединица или 60,57%.

ИПК „Србијанка“, који у комуни Ваљево има највећи фонд земљишта, у границама к.о. Пакље искључиво се бави организовањем биљне производње.

Сточарство и сточарска производња

На сваких 100 ха пољопривредног земљишта у к.о. Пакље, у просеку, држи се 47,87 условних грла стоке. Око 16,81% фонда говоде налази се на поседима газдинстава до 5,00 ха. Категорије газдинстава од 5,00 и више ха власници су 75% коња, 83,19% говеда, 80,00% свиња, 72,89% оваца и 73,02% живине. У говедарству је заступљено домаће шарено говече (80%) и буша (20%); овчарству — праменка (97,89%) и мерино (2,11%); свињарству — јоркшир и моравка; коњарству — домаћи коњ. Просечна тежина јагњади износи 20 kg, оваца за приплод 35 kg, прасади до 5 мес. 25 kg, назимади преко 5 мес. 45 kg, крмача 70 kg, телаци до 5 мес. 120 kg, јунади 200 kg, крава 380 kg, волова 420 kg и коња 400 kg. Последње држе само три домаћинства — Драгутина Ракића (2), Јована Бркића (1) и Станоја Ранковића (1).

Преко 80% од укупног броја газдинстава бави се говедарством. До 3,00 ха њих има 8,33%. Са 4,42% она учествују у власништву говећих грла. Број газдинстава са 3,01—5,00 ха је већи за 13,89%, али су она власници 12,39% грла, тј. више за 7,97% него она са поседом до 3,00 ха. Газдинства из социјално-имовинских категорија са 5,00 и више ха држе 83,19% од укупног броја говеда. Поједини пољопривредници имају по 4, 5, 6 и више грла. Такав је случај, на пример, са Милованом Томићем (5), Драгомиром Томићем (6), Велимиром Бркићем (4), Јовишом Ракићем (6), Светомиром Ракићем (4), Живорадом Ракићем (4), Станојем Алексићем (4), Стојадином Ранковићем (5), Миладином Ракићем (4), Милојем Петровићем (4) и Божом Марковићем (4). На свом поседу 10. VIII 1979. год. Станимир Маринковић је држао чак 8 говеда — 5 крава и 3 јунета. До 1978. год. Стојадин Ранковић, у просеку, имао је по 6—7 музних крава и био највећи произвођач млека у свежем стању за тржиште. Јула 1979. год. његов

фонд говеда састојао се од 3 краве и 3 јунца. Последње тови под уговором за рачун ИПК „Србијанка” — Ваљево. У тој истој години, 1979, у читавој к.о. само 7 пољопривредника држало је по 2 вола — Драгомир Томић, Јовиша Ракић, Светомир Ракић, Живорад Ракић, Милоје Петровић, Миладин Ракић и Божа Маринковић.

Структура фонда стоке у к. о. Пакље 1978. год.

Врста стоке	Број	Број условних грла	Број стоке на 100 ха пољопривредне површине	Број условних грла на 100 ха пољопривредне површине
I. Коњи	4	4,20	1,55	1,63
II. Говеда	113	89,70	43,80	34,77
III. Овце	284	21,20	110,08	8,27
IV. Свиње	70	6,84	27,13	2,65
V. Живина	430	1,56	166,67	0,60

Још од пре увођења комуналног система предузимане су мере за унапређивање говедарства, а у периоду 1973—1979. год. оне су се углавном састојале у вештачком осемењавању крава. Све те мере, нарочито у последње 2—3 год., дале су задовољавајуће резултате у поправци расности фонда говеда. Просечна мужа по једном музном грлу у 1978. год. износила је 1920 l. Те године преко 90% произведеног млека прерађено је у млечне производе; остатак је утрошен за исхрану чланова домаћинства или продат у свежем стању. Од помуженог млека увече и изјутра се вади кајмак. Подневно некувано млеко меша се са вареним приликом справљања сира „ради увећања масноће”. Крајем септембра почиње да се спрема крављи сир за зиму. У периоду јун—септембар он „за кратко време прошупшти и зато се одмах продаје”.

Број оваца не одговара расположивим пољопривредним површинама. У годинама после увођења комуналног система фонд оваца се стално смањује, углавном, услед ниских откупних цена овчарским производима. Из истог разлога многа газдинства су смањила фонд оваца за више од 50%. Међутим, поред свега тога према броју грла на 100 ха пољопривредне површине к.о. Пакље се налази изнад просека за комуноу Ваљево. У укупном броју условних грла к.о. овце учествују са 17,17%. Крајем 1978. год. у поседу свих одгајивача стоке било је преко 280 оваца (51,26% мање него у 1960). Исте године газдинства са поседом од 5,00 и више ха држала су 72,89% од укупног броја грла. Категорије до 3,00 ха власници су 11,97%; остатак од 15,14% у поседу је земљорадника са 3,01—5,00 ха. Највише их имају Миладин Ракић, Драгутин и Обрад Ракић — по двадесетак.

Категорије газдинстава од 5,00 и више ха, и поред великог учешћа у власништву фонда оваца, производе релативно мале количине овчијег млека. Из овога произилази да се овце углавном држе ради јагњета и вуне. Такав је случај, на пример, са газдинством Мило-

вана Томића. На свом поседу 15. јула 1979. год. он их је имао 10 и ниједну није музао. Укупна производња млека од музних оваца износи свега 450—600 l годишње, у којој газдинства са поседом до 3,00 ha учествују са 9,23%; на категорије од 3,01—5,00 ha отпада 13,85% производње, док са 5,00 и више ha око 76,92%. Све помужене количине се угроше у свежем стању за исхрану чланова домаћинства. У свим категоријама газдинства ова потрошња је 1978. год. износила око 455 l (рачунајући да је једна музна овца дала од 18—20 l млека).

Производња телаци за тржиште у к. о. Пакље 1978. год.

Име и презиме продавца	Број продатих телаци
Мирован Томић	1
Обрад Ракић	4
Маринко Ранковић	2
Борђе Ранковић	1
Слободан Ракић	1
Војислав Бранковић	1
Слободан Ранковић	2
Миладин Ракић	1
Мирослав Бркић	3
Владимир Бркић	1
Никола Ракић	1
Милоје Петровић	1
Милијан Маринковић	2
Светозар Ракић	2
Душан Маринковић	1
Стаменко Алексић	5
Драгомир Томић	1
Живорад Ранковић	1

Процент стриженых од укупног броја овчијих грла из године у годину варира. У трећој години текућег средњерочног плана, 1978, од 148 стриженых грла добивено је 156 kg вуне. Исте године стрижа се кретала око 1 kg по једној овци; овна више — 1,5 kg. Само категорије газдинства са 5,00 и више ha остригале су 119 kg или 76,28% од укупне количине. Преко 95% произведене вуне, према тврђењу власника овчијег фонда, прерађује се у домаћој радиности.

У укупном броју условних грла стоке свиње учествују са 5,54%. Газдинства са поседом до 3,00 ha држе 8,57% брава; категорије од 3,01—5,00 ha — 11,43%; поседници са 5,01 и више ha — 80,00%. Њихова бројна заступљеност, с обзиром на величину поседа власника, нарочито се разликује у појединим социјално-имовинским категоријама изнад 5,01 ha. Године 1978. на 100 ha пољопривредне површине, у просеку, држано је 0,27 свиња. Код свих газдинства број грла према ораничној површини знатно је испод просека за комуну Ваљево — износи 0,37.

Године 1978. по учешћу појединих врста стоке у укупном броју условних грла к.о. Пакље је имала сточарски правца са доминацијом говедарства. Исте године сва газдинства без обзира на величину по-

седа испоручила су на тржиште 4 вола, 11 крава, 6 јунета, 31 теле, 1 крмачу, 20 прасића, 36 оваца и 28 јагњади. Број продаваца крава био је 11; волова — 2; телади — 18; јунади — 6; јагњади — 13; оваца — 19; прасади — 6; крмача — 1. Преко откупне станице ИПК „Србијанка“ у Стублу продало је говеда 10 продаваца — Радован Ранковић (1), Милован Томић (1), Велимир Бркић (1), Светомир Ракић (1), Станоје Алексић (1), Душан Маринковић (1), Милијан Маринковић (1), Божидар Маринковић (1), Драгомир Томић (1) и Марјан Ракић (1).

Сточарска производња у к. о. Пакље 1978. год.

Врста производа	Укупна производња у l, kg и ком.	Укупна производња у житним јединицама	Процент од укупне производње у житним јединицама
Млеко		694,38	37,30
кравље	86.400 l	691,20	37,13
овчије	455 l	3,18	0,17
Месо		1048,45	56,33
говеђе	9.675 kg	580,50	31,19
свињско	3.095 kg	154,75	8,31
овчије	3.930 kg	235,80	12,67
живине	1.290 kg	77,40	4,16
Вуна	156 kg	62,40	3,35
Мед	112 kg	4,48	0,24
Јаја	20.700 ком.	51,75	2,78
Свега:	—	1861,46	100,00

Те, 1978. год., продавци јагњади били су следећи: Јовиша Ракић (2), Мирослав Бркић (2), Милијан Маринковић (1), Драгомир Томић (6), Живорад Ракић (1), Милинко Петровић (1), Момир Ракић (1), Милован Ранковић (1), Милосав Остојић (1), Александар Алексић (2), Роса Бранковић (2), Милован Томић (1) и Стојадин Ранковић (2); оваца: Војислав Бранковић (1), Момир Ракић (2), Милијан Маринковић (1), Милосав Остојић (2), Сретен Маринковић (2), Живорад Ракић (1), Милинко Петровић (2), Обрад Ракић (2), Јовиша Ракић (1), Александар Алексић (4), Миладин Ракић (2), Милован Ранковић (2), Светомир Ракић (2), Велимир Ранковић (3), Јордан Петровић (1), Милојка Петровић (1), Станислав Бранковић (2), Роса Бранковић (2) и Маринко Ранковић (3); свиња: Душан Маринковић (1), Божидар Маринковић (5), Роса Бранковић (4), Драгомир Томић (3), Светомир Ракић (1), Милован Томић (3) и Десимир Петровић (4); јунади: Стојадин Ранковић (1), Маринко Маринковић (1), Момир Ракић (1), Јовиша Ракић (1), Радован Ранковић (1) и Сава Петровић (1); крава: Милојка Петровић (1), Живорад Ранковић (1), Живко Бранковић (1), Стојан Миливојевић (1), Љубисав Бркић (1), Неда Ракић (1), Душан Маринковић (1), Милијан Маринковић (1), Негосава Бркић (1), Стаменко Алексић (1) и Марјан Ракић (1); волова: Живорад Ракић (2) и Драган Ранковић (2).

У 1978. год. укупна сточарска производња износила је 1861,46 житних јединица. Исте године сва газдинства без обзира на социјално-имовинску категорију произвела су 694,38 јединица млека, 1048,45 јединица меса и 118,63 јединице осталих производа. У укупној производњи вуна учествује са 3,35%, јаја 2,78% и мед 0,24%.

Укупна пољопривредна производња

Агрокомплекс у к.о. Пакље развија се у врло сложеним и доста неповољним физичко-географским условима. Ту се, пре свега, мисли на биљну производњу која у целини заостаје за просечном на подручју комуне Ваљево. Међутим, поред свега тога пољопривреда је једини извор прихода за око 88% домаћинстава. Од 7008,36 житних јединица, колико је износила производња у 1978. год., на сточарство отпада 26,56%. Са обрадивих и пашњачких површина остварује се око 5146,90 јединица, што значи — пољопривреда је претежно биљна. У укупној производњи преовлађују сточне културе (44,48%). Учешће прехранбених култура креће се око 28,96%. На месо отпада 14,96%. Укупна производња млека у свим социјално-имовинским категоријама достиже 694,38 јединица (9,91%), док вуна 62,40 (0,89%).

Удео овчијег меса, премда је овчарство у опадању, прелази 3%. Говеће учествује са 8,28%, свињско са 2,21% и живинско 1,10%. У производњи млека преовлађује кравље са 99,54%; овчије учествује са 0,46%.

Укупна пољопривредна производња у к. о. Пакље 1978. год.

Биљна производња	Производња у житним јединицама	% од укупне пољопривредне производње
I. Прехрамбене културе	2029,40	28,96
II. Сточне културе	3117,50	44,48
Свега биљна производња:	5146,90	73,44
Сточарска производња		
III. Млеко	694,38	9,91
IV. Месо	1048,45	14,96
V. Вуна	62,40	0,89
VI. Јаја	51,75	0,74
VII. Мед	4,48	0,06
Свега сточарска производња:	1861,46	26,56
Укупна пољопривредна производња:	7008,36	100,00

У трећој години средњерочног плана, 1978, на сваких 100 ha обрадивих и пашњачких површина пољопривредна производња је износила 2716,42 житне јединице.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ј. Цвијић: Лелићки карст, Гласник СГД, књ. 1—2, Београд, 1912.
2. М. Милосављевић: Температурни и кишни односи у НР Србији, Годишњак Пољопривредно-шумарског факултета, Београд, 1948.
3. М. Милосављевић: Температура ваздуха као вегетациони чинилац у НР Србији, Гласник СГД, св. XXIX — бр. 2, Београд, 1949.
4. Љ. Бирковић: Грађа за климу западне Србије (у рукопису).
5. К. Милосављевић: Кишне и сушне периоде у НР Србији, Издање института за водну привреду НР Србије, Београд, 1951.
6. Савезни завод за статистику: Попис становништва и станова 1971, књ. XI, Београд, 1973.
7. Савезни завод за статистику: Попис становништва и станова 1971, књ. XII, Београд, 1974.
8. Савезни завод за статистику: Попис пољопривреде 1960, књ. I, Београд, 1964.
9. Савезни завод за статистику: Попис индивидуалних газдинстава 1960, (Докуменат центра број $\frac{\text{ПП-160}}{11\ 308\ 032}$).

Résumé

MIROSLAV D. MILOJEVIC

UTILISATION DU SOL DANS LE KARST DE LELIĆ SUR L'EXEMPLE DE LA COMMUNE CADASTRALE DE PAKLJE

Le complexe agraire dans la commune cadastrale de Paklje se développe dans les conditions physico-géographiques très complexes et assez défavorables. Cependant, malgré tout, l'agriculture est l'unique source du revenu pour environ 88% de ménages. De 7008,36 unités de blé auxquelles se montait la production annuelle en 1978, 26,56% incombent à l'élevage. Sur les surfaces cultivables et de pâturage on réalise environ 5146,90 unités, ce qui veut dire que l'agriculture est en majeure partie végétale. Dans la production totale prédominent les cultures fourragères (44,48%). La part des cultures alimentaires varie autour de 28,96%. A la viande incombent 14,96%. La production totale du lait dans toutes les catégories socio-économiques atteint 694,38 unités (9,91%), tandis que celle de la laine atteint 62,40 (0,89%).

La part de la viande de mouton, bien que l'élevage de moutons décroît, dépasse 3%. La viande de boeuf participe avec 28%, celle du porc avec 2,21% et de la volaille 1,10%. Dans la production du lait prédomine le lait de vache avec 99,54%; le lait de brebis participu avec 0,46%.

Dans la troisième année du plan à moyen terme, 1978, la production agricole sur chaque 100 ha de surfaces cultivables et de pâturages se montait à 2716,42 unités de blé.

